

Yemen İç Savaşı'nda Husiler: Vekâlet İlişkisinin Karmaşık Yapısı

Murat TINAS*

Yemen İç Savaşı'nda Husiler: Vekâlet İlişkisinin Karmaşık Yapısı

Özet

Uluslararası ilişkilerin gerçek aktörü olarak devletleri gören geleneksel kuramların etkisindeki vekâlet savaşları literatürü, Yemen İç Savaşı'nda bölgesel güçteki devletleri merkeze alıp Yemenli aktörlerin hareket kabiliyetini çok sınırlı görmektedir. Şüphesiz haklılık payı olan bu yaklaşımdan hareketle müvekkil-vekil ilişkisini sadece tek taraflı ilerleyen şekilde varsaymak ne kadar doğrudur? Yemen, tarihi boyunca dış müdahalelere açık olmuş ve bu olgu 2015 sonrası dönemde daha görünür bir hal almıştır. Bu dönemde güçlenen İran – Husiler ilişkisi, genellikle bölgesel nüfuz mücadelesi çerçevesinde İran'ın merkezde olduğu analizlerle ele alınmaktadır. Ancak bu çalışma, İran'ın Husilere olan desteği üzerinden Husileri salt etkisiz bir vekil olarak gören literatürü eleştirmekte olup vekâlet ilişkisinin çok yönlü, çok taraflı ve çok boyutlu olduğunu değerlendirmektedir. Sonuçta devlet-dışı aktörlerin devletleri, bölgesel sistemi ve bu sistemdeki güç dengesini şekillendirme kapasitelerini göz önüne alarak Husilerin konjonktürel gelişmelerden faydalanıp kendi mücadelelerini bölgeselleştirerek İran'ı savaşın içine çekip kendi güçlerini arttırdıklarını, aynı zamanda İran'la ilişkilerinde geniş bir manevra alanı oluşturabildiklerini savunmaktadır.

Houthis in Yemeni Civil War: The Complex Nature of the Proxy Relation

Abstract

Previous studies on proxy wars, which are generally under the influence of mainstream theories that consider states as the real actors of international relations, focus on regional states and ignore the potential role of non-state actors in Yemeni Civil War. Based on this partially accurate assumption, how justifiable is it to assume that the proxy-agent relationship proceeds only one-sided? Yemen has always been open to foreign interventions and this phenomenon became more visible after 2015. Most of the studies on this period analyze Iran – Houthi relation by concentrating on the Iranian regional influence. However, this study criticizes the literature which takes Houthis as purely proxy under the control of Iran and evaluates proxy relationship as multi-dimensional. In summary, having took into consideration of the capacity of non-state actors in shaping states, regional system, and the balance of power in this system; this study argues that Houthis took advantage of the current regional developments and regionalized their struggle in Yemen to increase their leverage by maintaining Iranian support and they were able to assure a considerable maneuver area in their relations with Iran.

Anahtar Kelimeler: Husi, Ensarullah, İran, Yemen, Vekâlet Savaşları

Keywords: Houthi, Ansar Allah, Iran, Yemen, Proxy Wars

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

Arap Yarımadası'nın en fakir ülkesi olan Yemen'in kuzeyinde bulunan Şii Husi hareketi Eylül 2014'te başlattığı ayaklanma neticesinde Arap Ayaklanmaları döneminde devrilen eski Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih'e bağlı birliklerin de desteğini alarak kısa sürede ülkenin neredeyse tamamını ele geçirmiştir. Bahse konu ayaklanma giderek büyüyerek 2014 sonlarına gelindiğinde başkent Sana'ya kadar ulaşmıştır. Başkenti ele geçiren Husiler, Cumhurbaşkanı

* Murat TINAS, Dr. Öğretim Üyesi, Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik ABD, muratinas@gmail.com, ORCID ID orcid.org / 0000-0001-5844-0808

Abdurrabu Mansur Hadi'yi görevden aldıklarını ve parlamentoyu fesih ettiklerini ilan ederek kendi kontrollerinde olan 'Devrim Komitesi'ni kurmuşlardır. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Hadi, Suudi Arabistan'a sığınmıştır.

Yemen'in kuzey bölgesinde bulunan, nüfusun yaklaşık %35-40'ını oluşturan (Ardemagni, 2017: 2) ve Şii mezhebinin Zeydi kolundan olan Husiler, merkezi otoriteyle daha önceleri de sürekli sorun yaşamış ve defalarca çatışma yaşanmıştır. Hüseyin Bedrettin El Husi liderliğindeki örgüt üyeleri 2004'te Cumhurbaşkanı Salih'e karşı ayaklanmışlar ve o dönemde gerçekleştirilen operasyonlarla bastırılan isyan neticesinde Hüseyin Bedrettin El Husi öldürülmüş, yerine kardeşi Abdül Malik El Husi geçmiştir (Finn, 2015). Arap Ayaklanmalarına kadar daha çok ülke içi bir iç çatışma şeklinde seyreden Husi – Yemen merkezi idaresi çatışmaları, 2011 sonrası dönemde gerek bölgesel gerek uluslararası gündemin önemli maddelerinden olmuştur. Aynı dönemde zaten hâlihazırda zayıf olan merkezi idarenin çökmesiyle güneydeki aşiretler silahlanarak savaşa dâhil olmuş, ülkenin iç kesimlerinde ise El Kaide (Arap Yarımadası'ndaki El Kaide) ve Deaş gibi terör örgütleri taban bulmuşlardır. Böylelikle Yemen'deki çatışmalar çok taraflı bir hal alırken ülkedeki istikrar tamamen ortadan kalkmış ve süregiden çatışmada bölgesel ve küresel aktörler kendilerine müdahil olabilecekleri uygun zemini de bulmuşlardır.

ABD'nin Irak'ı işgali sonrası yaşanan güç boşluğu Ortadoğu'nun iki önemli sıklet merkezi Tahran ve Riyad arasındaki bölgesel nüfuz mücadelesini derinleştirmiştir. Bahse konu bölgesel jeopolitikte Yemen, 2000'lerle başlayan ve ilerleyen yıllarda Irak dışında bölge geneline yaygınlaşan bölgesel rekabetin bir sahnesi olarak algılanmıştır. Her ne kadar İran resmi kanallarda reddetse de Husi hareketi İran'dan ve bölgedeki İran'a bağlı örgütlerden destek almaktadır. Karşı tarafta yer alan Suudi Arabistan ise Hadi Hükümeti'ni desteklediğini açıkça ilan ederken Husilere yönelik askeri operasyonlar da yürütmektedir. Yemen'deki gerilim ve çatışmanın temel itici güçleri, esasında uzun yıllara dayanan tarihe sahip yerel kaynaklı unsurlardır. Yemen'de çok taraflı ve çok katmanlı süregiden çatışma, hâlihazırda yerel unsurlar üzerinden şekillense de bahse konu bölgesel jeopolitikten bağımsız kalamamış ve bölgesel aktörlerin ülkede sıklıkla abartılan rolleri, Yemenli aktörlerin hesaplarını ve stratejilerini etkilemeye ve şekillendirmeye başlamıştır. Diğer bir ifadeyle, bölgesel jeopolitik veya bir başka deyişle sistemsel faktörler hem yerel hem bölgesel aktörleri içine çekmiştir.

Uluslararası ilişkilerin geleneksel kuramlarına bakıldığında devleti merkeze aldıkları görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, 20. Yüzyılın başlarından itibaren inşa edilen disiplindeki bakış uluslararası ilişkileri ve uluslararası sistemi şekillendirebilen gerçek aktör olarak devletleri ele almaktadır. Bu duruş özellikle savaş çalışmalarına gelindiğinde çok daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır ki savaşın tek meşru aktörünün devlet olduğu kanaati uzun yıllar hiç sorgulanmamıştır. Ancak uluslararası ilişkilere ve bir alt dalı olarak güvenlik çalışmalarına hem eleştirel hem daha bütüncül yaklaşımların güç kazandığı son on yıllarda bahse konu geleneksel bakışın açıklayıcı kapasitesinin zayıflığı daha görünür bir hal almıştır. Bahse konu geleneksel bakış, Avrupa'daki siyasal tecrübeden farklı bir geçmişi olan ve devletlerin sürekli olarak meşruiyetleri sorgulanan ve sosyal tabanlarıyla bağları zor-itaat üzerinden kurulan devletlerden müteşekkil Ortadoğu'yu açıklamada

zorluklar yaşamıştır. Bu kriz durumu, 2003 sonrası Ortadoğu’da yaşanan süreçte devletlerin birer birer başarısız devletlere dönüşmesi ve devlet dışı aktörlerin en az devletler kadar etkili olmaya başlamasıyla daha da derinleşmiştir. Geline aşamada Birleşmiş Milletler (BM) Uzmanlar Paneli (BM Uzmanlar Paneli, 2018: 8), “Yemen Hükümeti’nin yetkisi öylesine aşınmıştır ki Yemen’i tekrar bir ülke olarak bir araya getirip getiremeyeceği şüphelidir” tespitinde bulunmuştur. Yemen’deki çatışma geleneksel anlamda bilinen iki devlet arasındaki tek bir çatışma olmaktan ziyade hem yakın geçmiş hem de tarihsel olaylardan kaynaklı çok yönlü yerel, bölgesel ve uluslararası bir güç mücadelesinin mozaiki haline gelmiştir (Baron, 2019). Bu anlamda da Yemen İç Savaşı, Türkçe literatürdeki devlet merkezli açıklamalara dayanan yaygın kanaatin aksine müvekkillerin bölgesel veya küresel güçteki devletler, vekillerin ise Yemenli yerel güçler olarak ele alındığı klasik bir vekâlet savaşı anlatısından daha karmaşık yapıdadır.

İran – Suudi Arabistan bölgesel rekabetinin tüm bölgeyi yeniden inşa eden ve bölgedeki tüm aktörlerin algılarını ve davranışlarını şekillendiren önemli unsurlardan birisi olduğu açıktır. Bununla birlikte bölgesel rekabet çerçevesinde İran ve Suudi Arabistan’ın Yemenli devlet altı aktörleri kendi bölgesel hegemonik çıkarları doğrultusunda mutlak bir şekilde yönlendirebildiklerini varsaymak ne kadar doğrudur? Bu sorudan hareketle bu çalışmada vekâlet ilişkisinde ele alınan aktörlerden devlet dışı aktörlerin; devletleri, uluslararası veya bölgesel sistemi ve bu sistemlerdeki güç dengesini nasıl şekillendirebileceği sorusuna odaklanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu çalışma, vekâlet savaşları anlatısında yaygın olan müvekkil – vekil ilişkisinin sadece tek taraflı ilerleyen emir veren – itaat eden yapıda olmayabileceğini iddia etmekte olup bu iddiayı Yemen İç Savaşı’nın en önemli aktörlerinden olan Husiler ve son dönemde boyutu giderek genişleyen ve derinleşen İran’la ilişkileri üzerinden tartışmaktadır. Bu amaçla ilk bölümde Yemen tarihi üzerinde kısaca durulup Husilerin yerel bir güç olarak örgütlenmesi ile merkezi idareyle yaşadıkları ve ağırlıklı yerel bir özellik arz eden çatışmalar ele alınmıştır. Devamında Husi – merkezi idare çatışmasının bölgesel jeopolitikte bir anlam kazandığı 2011 sonrası dönem ele alınmıştır. Son bölümde ise Husiler – İran ilişkisinin yapısı, niteliği ve evrimi incelenmekte olup bahse konu süreçte vekâlet ilişkisinin yapısı tartışılmakta daha özelden de Husilerin, Yemen’deki mücadelelerini bölgesel çerçeveye yerleştirerek bölgesel rekabeti ve İran Dış Politikasını kendi çıkarları çerçevesinde nasıl şekillendirebildikleri üzerinde durulmaktadır. Söz konusu araştırma esnasında birincil ve ikincil kaynaklara başvurulmuş olup işbu makale kaynakları açısından etik izni gerektirecek bir durum söz konusu değildir.

2. Modern Yemen Tarihi ve Husiler

Arap toplumlarının en eski tarihi yurdunu oluşturan Yemen, modern tarihte istikrara bir türlü kavuşmamıştır. Bugün Arap Yarımadası’nda yaşayan pek çok Arap kabilesinin kökeninin dayandığı bu coğrafya hâlihazırda halen kabile toplumu olarak sayılabilir. Bu anlamda Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Ortadoğu’da temelleri atılan modern devletler sisteminin en zayıf örneklerinden biri olarak da nitelendirilebilir. Bugün bütün Yemen ülkesinde yer yer farklılıklar olsa da kabilevi kimlikler ile organizasyonların hüküm sürdüğü feodal bir yönetimin etkin olduğu söyleyebilir. Zekeriya Kurşun’un (2015a) da ifade ettiği gibi Yemen, kuruluş aşamasından çıkamayan ülke olarak tanımlanmaktadır. Yemen, yaklaşık 28 milyon nüfusa sahiptir. Yemen toplumu dini bakımdan Sünni

ve Şii mezhebine mensup Müslümanlardan oluşmaktadır. Bölgedeki diğer ülkelerin aksine yer altı kaynakları kısıtlı olmakla birlikte geniş ziraat imkânlarına sahiptir. Buna karşın gerek ülkede yaşanan su sıkıntısı gerek kabile ve mezhep çatışmaları ziraat imkânlarından istifade edilmesini engellemektedir.

Bugünkü Yemen Cumhuriyeti, 1990 yılındaki birleşmeye kadar kuzey ve güney olarak iki ayrı devlet şeklindeydi. Kuzey olarak bilinen bölge, Zeydi imamlar tarafından yönetilmekteydi. 1962'de gerçekleşen devrimden sonra yaşanan iç savaşta Suudi Arabistan'ın da desteklediği İmamlığı savunanlarla Mısır'ın desteklediği cumhuriyetçi devrim taraftarları arasındaki mücadeleyi cumhuriyetçiler kazanmış ve Zeydi dini liderler Yemen Arap Cumhuriyeti'ni tanımışlardır. 1970'lerle birlikte Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdünnasır'ın yolundan giden Sana'daki merkezi idare, kuzeyde belirli bir idari ve iktisadi özerliğe sahip geleneksel aşiret yapısı içerisinde ayrıcalıklara sahip olan kabilevi ve dini liderlerle mücadele etmeye başlamıştır. 1978'de iktidara gelen Ali Abdullah Salih de benzer stratejiyle özel olarak Zeydiliğe karşı olmamakla birlikte bir ulus ve devlet inşası sürecinde farklılıkları cumhuriyet değerleriyle ortak bir paydada birleştirmek adına asimilasyonist politikalara başvurmuştur. Bu dönemde Zeydilik ile Sünnilik arasındaki benzerlikler üzerinden Sünnileştirme çalışmaları yürütülmekle kalmamış Zeydilerin esas coğrafyası olan kuzeyde Suudi finansman desteğiyle Selefî medreselerin açılmasına izin verilmiştir (Ardemagni, 2017: 3-4). Aynı dönemde bugünkü Yemen'in güney ve doğusunu oluşturan bölgede ise 19. Yüzyılın ortalarından itibaren devam eden İngiliz etkisi, 1967 sonlarında Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar devam etmiştir. Güney Yemen, önemli geçiş güzergâhlarında bulunması sebebiyle kuzeye oranla daha çok gelişme imkânı bulmuştur. 22 Mayıs 1990'da kuzey ve güney birleşerek bugünkü Yemen Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır (Kurşun, 2015a). Gerek birleşme öncesi gerek sonrasında modern devlet yapıları Yemen'de kurumsallaşamamıştır. Bu düzende geleneksel mezhebi ve kabilevi yapılar güçlerini sürdürmeye devam etmişler ve hatta devlet kurumları bahse konu geleneksel yapılara dayanmak mecburiyetinde kalmıştır (Kurşun, 2015b).

Husiler, İslam dininin Şii mezhebinde Zeydilik (Beşçiler) olarak bilinen kola mensupturlar. Yemen'in kuzeyi gerek Sünni gerek diğer Şii gruplar arasında tutunamayan Zeydiler için kadim yurt olmuştur. İslam'ın ilk yıllarındaki siyasi ayrışmada liderliğin Hz. Ali üzerinden ilerlemesini savunan Zeydiler, dördüncü imamdan sonra imametini Hz. Ali'nin torunlarından Zeyd'e geçtiğini savunarak diğer Şii gruplardan ayrılırlar. Ayrıca dini ritüelleri ve itikadî prensipleri açısından Sünniliğe en yakın Şii anlayıştır (Yemen Cumhuriyeti Vaşington Büyükelçiliği, 2018: 18; Öztürk, 2019: 90-94). Bu nedenle bugünkü İran'da benimsenen On İki İmam Şiiliği veya İsmailiye Şiiliği (Yedi İmam Şiiliği)'nden farklı olarak Zeydiler ile Sünniler arasında yaşanan siyasi ayrışmaların dışında itikadî olarak yakınlıktan söz edilebilir. Siyasi rekabetin temelinde ise bugünkü Yemen sahillerini ve merkezini kontrol eden idareler ile kuzeyde varlık gösteren Zeydiler arasındaki iktidar savaşı yer almıştır (Peterson, 2008: 1; Kurşun, 2015b).

Esasen 1962 yılına kadar Kuzey Yemen, Zeydiler tarafından yönetiliyordu. Kuzey Yemen İmamlığının son İmamı Muhammed El Bedr, 1962 yılında cumhuriyetçilerin darbesiyle devrilinece kuzeye sığınmış ve Sana'ya karşı mücadelesi için buradaki kabilelerden destek almıştır. Bu süreçte El

Husi ailesinden Hasan El Husi de Zeydi İmam El Bedr'e destek olanlar arasındadır. Cumhuriyet döneminde kendi dini öğretilerinin baskı altında olduğunu iddia eden Husiler, 1986'da 'Gençler Birliği' adı altında Bedreddin El Husi'nin öğretilerine dayalı eğitim kurumları kurmuşlardır. Bedreddin El Husi, Suudi kontrolündeki Vehabi etkisine karşı Zeydi hareketini yeniden canlandırmıştır. 1994-1997 yılları arasında İran/Kum'da eğitim gören Bedreddin El Husi, Zeydiliği On İki İmam Şiiliği'ne yakınlaştıran ve daha da önemlisi Ayetullah Humeyni tarafından geliştirilen Velayet-i Fakih teorisini kabul eden bir formda yorumlamıştır (Yousefpour vd., 2017: 259). Bu anlamda yakın dönemde Bedreddin El Husi'nin de etkisiyle Yemen Zeydilerinin On İki İmam Şiiliğinde bulunan bazı ritüel ve gelenekleri uygulamaya başladıkları da görülmektedir (Ardemagni, 2017: 5). Oğlu Hüseyin Bedreddin El Husi ise aynı teolojik formasyonu benimsemekle birlikte hareketin siyasi yapısıyla daha çok ilgilenmiş ve grubunu merkezi idareye karşı çatışmacı bir yapıya dönüştürmüştür. Bu süreçte Gençler Birliği, siyasi yaşama da girmiş ve 1990'larda 'Hak Partisi'nin kuruluşunda yer almıştır (Kurşun, 2015a). Kısa sürede hareket, bazı dini içtihatlar konusundaki farklı görüşler nedeniyle parçalanmıştır. Bu süreçte Hüseyin Bedrettin El Husi, 1992'de Sade'de 'Mümin Gençlik' adı ile yeni bir hareket başlatmış ve 1997'de partiden ayrılmıştır (Koch, 2018: 3). Esasen cumhuriyet döneminde bazı özerkliklerini yitirmelerine ve Zeydilerin Sünnileştirilmesi faaliyetlerine tepki olarak ortaya çıkan hareketin kuruluşunda ılımlı bir söylem üzerinden Yemen'de farklı kültürler arasında hoşgörüyü savunan bir altyapıyı benimsediği iddia edilmektedir (Batati, 2015). İlk yıllarda genel olarak okul kulüpleri ve yaz kampları faaliyetlerinde bulunan hareketin yaz kamplarında 1994-1995 yıllarına gelindiğinde yaklaşık 10-15.000 öğrencisi olduğu da belirtilmektedir (Salmoni vd., 2010: 99). Ancak burada vurgulanması gereken nokta, bu okullarda yetişen ve bugün itibarıyla hareketin özellikle lider çevresinde yer alan kişilerin, o yıllarda yeniden formüle edilen ve İran Devrimi söylemlerinden esinlenen ilkelere bağlı olduğu ve bazı tanınmış Husilerin dini eğitim için İran'a gittikleri ve On İki İmam Şiiliğine geçtikleridir (Neriah, 2014; Salisbury, 2015: 1-6).

2000'li yılların başlarından itibaren daha radikal bir söylem benimseyen ve liderliğini pekiştiren Hüseyin El Husi, başkent Sana ve müttefikleriyle daha çatışmacı bir dil ve eylem stratejisi geliştirmiştir. Örneğin 2002'de ilk kez grubunun hedeflerini, 1979 İran Devrimi'ni açıkça hatırlatan şekilde "Allah yücedir, Amerika'ya ölüm, İsrail'e ölüm, Yahudilere Lanet, İslam'a Zafer!" sloganıyla formüle ettiğini bildirmiştir (Salmoni vd., 2010: 119). Ayrıca, bu süreçte doktrinisel olarak da Zeydiliği daha dar bir çerçevede yorumlayarak Sünnilerle diyalogu da sınırlandırmıştır. Hüseyin El Husi, aynı zamanda ailesi gibi dini liderlik vasfı olan Seyyid ailelerle ve kuzeydeki diğer aşiret reisleri arasında evlilik bağıyla güçlü ittifaklar kurarak Husi ailesinin geleneksel sınırlarını da genişletmiş ve hareketini daha geniş bir tabanda kuvvetlendirmiştir (Ardemagni, 2017: 5). Bugünkü Yemen İç Savaşı'nın önemli bir tarafı olan Husiler olarak adlandırılan grup ile El Husi Ailesi arasındaki nüansa da dikkat çekmek gerekmektedir. Esasında grubun hem Husiler olarak adlandırılması hem de dini-kabilevi bir birlikten çok Yemen siyaset sahnesinde aktif bir örgüt olarak yer alması Hüseyin El Husi'nin öne çıkmasıyla birlikte gerçekleşmiştir (Peterson, 2008: 1). Sade kökenli El Husi Ailesi'nin peygamber

soyundan geldiğine inanılmaktadır. Bu aile, Seyyid unvanıyla¹ 1962 Devrimi'ne kadar Kuzey Yemen'de hem dini hem siyasi anlamda önemli bir aile olmuştur. Hüseyin El Husi siyasi grubunu tek bir aile veya aşiretin ötesine geçirmeyi başarmış ve kuzeydeki aşiretlerin birçoğundan destek almayı başarmıştır. 2004'teki ölümünden sonra bahse konu daha geniş tabanlı hareket, Husiler olarak anılmaya başlanmıştır. Bu nedenle bugün kullanılan anlamıyla Husiler kendi başlarına tek bir kabile veya aşiret değil, genellikle Zeydiliğe mensup aşiretlerden oluşan bir grup olarak düşünülmelidir.

Literatürde halen çoğunlukla Husiler olarak anılsalar da kendilerini Ensarullah (Allah Taraftarları) şeklinde adlandırmaktadırlar. Husiler, 2011 sonrası dünya gündeminde daha çok yer almaya başlasalar da esasen Ali Abdullah Salih yönetimine karşı aktif muhalefetleri 2000'li yılların başına dayanır. Kendi amaçlarını Yemen'deki ekonomik ve siyasi adaletsizlikleri ortadan kaldırmak, yolsuzlukla mücadele ve Zeydilerin yoğunlukla bulunduğu bölgelerde daha fazla otonomi talebi olarak ilan etmişlerdir. Bu çerçevede hareket, başlangıçta Yemen Hükümeti'nin otoriter politikaları ile kuzey bölgelerini sosyal, ekonomik ve siyasi manada ihmaline karşı çıkararak tabanını genişletmiştir (Zimmerman, 2019: 6). Bu nedenle Husi hareketini sadece mezhepçi bir yönle okumak resmin tamamının anlaşılmasına engeldir (Feierstein, 2019: 10). Buna ek olarak ayrıca ülkede yayılan Selefilik ve Zeydilere yönelik ayrımcılıkla da mücadele ettiklerini bildirmektedirler (Arrabyee, 2005; Almeida, 2014; Öztürk, 2019: 100-101). Mezhebi kimlik üzerinden oluşan bu ayrışma ilerleyen yıllarda çatışmanın hem derinleşmesine hem de bölgesel nüfuz mücadelesinin bir parçası olarak algılanmasına sebep olmuştur.

Eylül 2004'te Hüseyin El Husi, tutuklanmasına yönelik baskına karşı direnirken hayatını kaybetmiş ve kardeşleri liderliği üstlenmişlerdir. Ancak pratikte diğerleri arasında Abdülmelik El Husi, en etkin lider olarak görülebilir (Yousefpour vd., 2017: 261). Hüseyin El Husi'nin öldürülmesinden sonra başlayan ayaklanma ve çatışmalar 2010'daki ateşkese kadar devam etmiştir. Husilerle olan mücadelesinde Suudilerden de yardım alan Cumhurbaşkanı Salih, merkezi idareyi kuzeyde tesis etmeyi başaramamıştır (Riedel, 2017). Geçen süreçte Husiler giderek güçlenmiş ve tek bir merkezi komutaya sahip olmayan örgütte, 2005 yıllarındaki savaşçı sayısının 1-3.000 arasında olduğu (Philips, 2005), 2009'da yaklaşık 7-8.000'e yükseldiği (Economist, 2009), 2010'a gelindiğinde ise yaklaşık 100.000 silahlı militan ve sivil destekçisinin bulunduğu (Alasmari, 2010a; Alasmari, 2010b) iddia edilmektedir. Arap Ayaklanmalarının hemen öncesindeki ABD Dışişleri Bakanlığı yazışmalarında, Husilerin kontrol ettikleri bölgelerde kendi cezaevlerini ve mahkemelerini tesis ettikleri, yerel halktan vergi topladıkları ve bölgedeki aşiretler arasında arabuluculuk yaparak göreceli bir istikrar ve otorite sağladıkları rapor edilmektedir (ABD Dışişleri Bakanlığı, 2009).

Sonuç olarak, Husilerle merkezi otorite arasındaki ilişki tarihsel olarak çatışmalı bir yapıda olsa da 2004-2010 arasında gerçekleşen ve literatürde Sade Savaşları veya Altı Savaş olarak bilinen mücadele, Husilerin bir grup kimliği geliştirerek bölgede tabanını genişletmesine sebep olmuştur.

¹ Genel olarak Şiilikte olduğu gibi Zeydilik mezhebinde de Hz. Muhammed'in soyundan gelen Seyyid unvanlı kişilerin imameti önemlidir. Bu açıdan El Husi ailesi Hz Muhammed ve Hz. Ali soyundan gelen Seyyid ailesi olarak kabul edilir ki inananlar nezdinde meşruiyetleri yüksektir.

Ayrıca özellikle El Kaide bağlantılı yabancı terörist grupların bu çatışmalarda Husilere karşı saldırılar gerçekleştirmesi mezhepçilik bilincini de pekiştirmiştir. Bu nedenle Ardemagni'nin (2017: 9) ifade ettiği gibi, 2000'li yıllarda Yemen'de uygun siyasi ortam oluştuğunda mezhebi farklılıkların siyasi emeller için mobilize edilebileceği görülmüş olup mezhepçiliğin çatışmanın bir sebebi kadar sonucu da olabileceği anlaşılmıştır. Nihayetinde ne uluslaşma ne devletleşme süreçlerini tamamlayabilmiş Yemen, etkinliği sınırlı modern devlet kurumlarıyla geleneksel otorite yapılarının bir arada bulunduğu parçalı bir yapıda dış müdahalelere açık bir şekilde tüm Ortadoğu'yu derinden sarsan Arap Ayaklanmaları sürecine hazırlıksız ve zayıf bir halde yakalanmıştır.

3. Yemen'de Bir Başka Devrim ve Yine Bir İç Savaş

Tunus'ta başlayan halk hareketleri birer birer tüm bölge ülkelerine yayılırken 2011'in başlarında Yemenli göstericiler büyükşehirlerde dönemin Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih aleyhine gösterilere başladılar. 30 yılı aşkın baskıcı iktidar gerek yolsuzluklarla gerek iç çatışmalarla zaten aşınmış olsa da Salih'in iktidardan ayrılmasını sağlayacak süreç bu şekilde başlamıştır. Cumhurbaşkanı Salih, muhalefeti zayıflatmak amacıyla bir yandan iktisadi ve siyasi reform vaatlerinde bulunurken aynı zamanda gösterileri bastırmak için sıkı güvenlik tedbirleri de uygulamıştır. 18 Mart 2011'de Salih'e bağlı sivil güçlerin Sana'da yürüyüş yapan göstericilere ateş açması neticesinde 45 muhalifin hayatını kaybetmesi bu süreçte bir kırılma noktası olmuştur (Arraf, 2017: 2; Ardemagni, 2017: 11-12). Bunun üzerine kuzey batı askeri bölgeden sorumlu Birinci Zırlı Tümen Komutanı General Ali Muhsin El Ahmer, muhalefete desteğini ve göstericileri koruyacağını açıklamıştır. Bu açıklama ordudan ayrılmaları tetiklediyse de güvenlik bürokrasisinin esas kuvvetli yapıları olan Cumhurbaşkanlığı Muhafız ve Merkezi Güvenlik Güçleri rejime sadık kalmaya devam etmişlerdir. Cumhurbaşkanı Salih, öncelikle iktidarda kalmak için dirense de 23 Kasım 2011'de Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (Körfez İşbirliği Konseyi, KİK)'nin girişimiyle hazırlanan yol planını kabul ederek iktidardan çekilmeye rıza göstermek zorunda kalmıştır.

Geçiş süreci uzlaşısına göre Salih, kendisine sağlanacak dokunulmazlıklar karşısında iktidarı Cumhurbaşkanı Yardımcısı Abdurabbu Mansur Hadi'ye devretmeyi kabul etmiştir. BM gözetiminde planlanan geçiş döneminde ise ülkenin temel siyasi problemlerine çözüm bulmak amacıyla ulusal diyalog konferanslarının tertip edilmesi, yeni bir anayasa hazırlanması, ülkedeki silahlı birliklerin tek bir komuta altında toplanması gibi hususlar yer almaktaydı.² Esasen bu geçiş süreci, ülkede fiilen tam etki sahibi Suudi Arabistan tarafından formüle edilmiş, iktidarda kalması mümkün görünmeyen Salih'in yerine Suudi karşıtı bir alternatifin gelmesini önlemek amacıyla Riyad'a yakın Hadi'ye iktidarın devri tasarlanmıştır (Kurşun, 2015a). KİK'in girişimiyle başlatılan geçiş süreci, Yemen'de istikrarın tesisi açısından başarılı bir sınav verememiştir. Tam aksine birçok Yemenli grup tarafından bu süreç, yerel dinamiklerin göz ardı edilerek bölgesel güç dengeleri çerçevesinde edinilen dış destekle Yemenli liderlerin ülkedeki güç paylaşımı olarak algılanmıştır (Arraf, 2017: 3). Yeni kurulması

² Geçiş süreci planına ilişkin anlaşmanın tam metni için bakınız: "Agreement on the implementation mechanism for the transition process in Yemen in accordance with the initiative of the Gulf Cooperation Council" 5 Aralık 2011, Sayı: 5074.11, <https://peacemaker.un.org/yemen-transition-mechanism2011>

planlanan düzende dışlandığını hissedene ve geçiş sürecinde oluşan güç boşluğu nedeniyle kendisine manevra alanı bulan gruplar, Sana'ya karşı ayaklanmaya başlamışlardır (Selvik, 2015: 1). El Hırak³ gibi yerel aşiret ve kabilelerin ayaklanmalarının yanı sıra bu süreçte El Kaide (Arap Yarımadası'ndaki El Kaide) de kendisine Yemen'in güneyindeki bazı bölgelerde yaşam alanı bulabilmiştir (Arraf, 2017: 3). Aynı zamanda iktidardan ayrılma da siyasi faaliyetlerine Genel Halk Kongresi (GHK) isimli partinin lideri olarak devam eden Ali Abdullah Salih, ordu içerisinde ve Yemenli aşiretler arasındaki gücünü korumuştur. Bahse konu siyasi çekişmeler ve güvensizlik ortamında Yemen'i istikrara götürecektir bir geçiş sürecini yönetmek mümkün olamamıştır. Bu çerçevede ülke, El Kaide ve Deaş saldırıları, Salih'e sadık olan grupların isyanları, güneydeki aşiretlerin ayrılıkçı girişimleri ve kuzeydeki Husilerin ayaklanmaları gibi sebeplerle istikrarsızlık ve çatışma sarmalına girerek modern tarihin en kanlı iç savaşlarından birisine sahne olmuştur.

2011 başlarında başlayan siyasi olaylarda Husiler, gerek sokak gösterileri gerek diğer muhalif gruplarla koordineli faaliyetleriyle Cumhurbaşkanı Salih'in görevden ayrılmasıyla sonlanan siyasi sürece aktif olarak katılmışlardır. Ayrıca, KİK'in girişimiyle başlatılan Ulusal Diyalog Konferansı'na da iştirak etmişlerdir. Mart 2013'te faaliyetlerine başlayan Ulusal Diyalog Konferansı, 25 Ocak 2014'te yeni bir anayasanın ilkelerini ortaya koyan bir uzlaşma belgesiyle son bulsa da Husiler, bahse konu anlaşmayı yönetimde gerçek bir reform getirmedeği ve Husilerin yaşadığı bölgeleri farklı eyaletlere bölerek grubu zayıflatmayı hedeflediği gerekçesiyle reddetmişlerdir.

Salih'in iktidardan ayrılmasından sonraki dönemde Husiler, ülkenin kuzeyinde güçlenmeye devam etmişler ve sırasıyla Sade, El Cavf, Hacca, Amran eyaletlerinde kontrolü ele geçirerek başkent Sana'yı kuşatmışlardır. Buna ek olarak, geçiş döneminde dışlandıklarını düşünen Husiler, eski Cumhurbaşkanı Salih'le ittifak da kurdular. Haziran 2014'te Cumhurbaşkanı Hadi'nin petrole yönelik devlet desteğinin kesileceğini açıklaması üzerine ülkede protesto gösterileri başlamış ve bu ortamda Husilerin lideri Abdülmelik El Husi, Ali Abdullah Salih'in de desteğiyle yönetime başkaldırmıştır. Eylül 2014'ün ortalarında başkentten önemli bir bölümünde hâkimiyet kuran Husiler, 21 Eylül'de rejime bağlı birliklerin geri çekilmesiyle başkentte tüm kontrolü sağlamışlardır. Aynı gün BM girişimiyle taraflar arasında yeni bir hükümetin kurulması, cumhurbaşkanına Husileri ve El Hırak'ı temsilen birer danışman atanması ile siyasi ve ekonomik reformların yapılması yönünde uzlaşma varılmıştır.⁴

Uzlaşma sonrasında kısa süreli göreceli sakinlik dönemine girilse de 17 Ocak 2015'te Hadi'nin ülkeyi altı eyalete bölen anayasa önerisinden sonra Husiler, kontrollerindeki alanların parçalanarak kendilerinin zayıflatılmaya çalışıldığı iddiasıyla Salih'e sadık ordu güçleriyle cumhurbaşkanlığı sarayını işgal etmişlerdir. 22 Ocak'ta Cumhurbaşkanı Hadi, ev hapsine alınmış ve kabinesiyle birlikte istifa etmiştir. 6 Şubat'ta yayınlanan bildiriyle Husiler, parlamentoyu fesih ettiklerini ve ülkeyi yönetmek

³ Güney Hareketi, Ayrılıkçı Güney Hareketi veya Güney Yemen Hareketi olarak adlandırılan ve Arapça adından esinlenerek kısaca El Hırak adıyla anılan grup, Yemen'de para-militer siyasi bir organizasyon olup Yemen Cumhuriyeti'nden ayrılmayı ve daha önceden var olan güneyde ayrı bir Yemen devletinin kurulmasını talep eder.

⁴ Uzlaşma metni için bakınız: "The Peace and National Partnership Agreement", 21 Eylül 2014, <https://peacemaker.un.org/yemen-national-partnership-2014>

ve yeni parlamentoyu oluşturmak üzere 'Yüksek Devrim Komitesi'nin kurulduğunu ilan etmişlerdir. Bu sırada Hadi, 21 Şubat'ta Aden'e kaçmayı başarmış ve meşru cumhurbaşkanının kendisi olduğunu ilan etmiştir (Almasmari, 2015). Bunun üzerine Salih'e bağlı birlikler ile Hadi'ye bağlı birlikler arasındaki çatışmalar yayılarak artmıştır. 20 Mart 2015'te Başkent Sana'da sonrasında Deaş'ın üstlendiği iki Zeydi camiine yapılan saldırılar neticesinde Husilerin lideri Abdülmelik El Husi, El Kaide, Deaş ve aralarında Cumhurbaşkanı Hadi'yi de saydığı El Kaide ile iltisaklı gruplara karşı güney Yemen'de operasyonlar başlatmıştır.

Husiler ve Salih ittifakı kontrolündeki birlikler güneye doğru hızla ilerlemişler ve 24 Mart'ta Aden'in dış mahallelerine ulaşmışlardır. Aynı gün KİK üyelerini askeri müdahaleye davet eden Hadi, 25 Mart'ta Suudi Arabistan'a sığınarak hükümetini Riyad'a taşımıştır. 25 Mart 2015'te Hadi Hükümeti'ni destekleyen Suudi Arabistan liderliğinde dokuz Arap ülkesinin katıldığı koalisyon (Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Kuveyt, Katar, Mısır, Ürdün, Fas ve Sudan) oluşturulmuştur. Suudiler önderliğindeki operasyonun amacı esasen Yemen'deki meşru hükümetin daveti üzerine onu desteklemek olarak açıklansa da Yemen'in istikrarı ve refahından bağımsız siyasi, sosyal ve ekonomik çıkarları gözetmektedir. Yemen, bulunduğu konum itibarıyla hem Körfez bölgesi hem dünya enerji güvenliği hem de dünya ticaret yolları açısından küresel jeopolitik önemi haizdir. Bahse konu yapısal faktörlere ek olarak konjonktürel gelişmeler çerçevesinde İran'ın Yemen'e kadar uzanan nüfuz ihtimali ve terörist grupların ortaya çıkarabileceği kargaşa da koalisyonun operasyonlarına başlamasına ve batılı ülkelerin de bunu desteklenmesine sebep olmuştur (Sobrinho ve Neris, 2019: 3) Koalisyon güçleri başta Sana ve Sade olmak üzere Husiler ile Salih'in kontrolündeki tüm Yemen'e hava saldırısı düzenlemiş; ayrıca güney Yemen'e asker çıkartmış ve ülkeye hava ve deniz blokajı uygulamıştır (Khaled, 2015). Göreceli kazanımlara karşın açıklanan birçok resmi rapor, Suudi Arabistan liderliğindeki koalisyonun elinde bulunan üstün askeri üstünlüğüne karşın beklenen başarıyı yakalamaktan uzak kaldığını belirtmektedir (Lynch, 2017).

Taraflar arası savaşta ilk dönemde ciddi bir gelişme kaydedilemezken savaş nedeniyle oluşan güç boşluğunda Yemen El Kaidesi, kendisine doğuda alan bulmuş ve Yemen'in en büyük beşinci ve aynı zamanda bir liman şehri olan Mukalla'yı ele geçirmiştir. El Kaide'nin güçlenmesi Yemen'i, daha önemli bir gündem maddesi olarak başta batılı ülkeler olmak üzere uluslararası siyasetin gündemine taşımıştır. 14 Nisan 2015'te Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), Hadi Hükümeti'nin meşruiyetini bir kez daha tanıyan ve Husilere geri çekilme çağrısında bulunan bir karar almıştır.⁵ Nisan 2016'ya gelindiğinde KİK koalisyonunun da desteğiyle Hadi'ye bağlı birlikler Husilere karşı Aden'de, Yemen El Kaidesi'ne karşı da Mukalla'da başarılar kaydetmiştir.

2016 ortalarında BM himayesinde Yemenli grupların liderleri Kuveyt'te bir araya getirilerek bir uzlaşya varılmasına çalışılmış ancak üzerinde anlaşmaya varılan ateşkeslerin ihlali neticesinde çatışmalar artınca görüşmeler de Ağustos 2016'da kesilmiştir. Aynı dönemde Husi - Salih ittifakında da bazı kırılmalar başlamıştır. İki taraf Temmuz 2016'da Yüksek Devrim Komitesi'nin yerini alacak ve

⁵ BMGK Kararı için bakınız: "Resolution 2216", S/RES/2216, 14 Nisan 2015, [https://www.undocs.org/S/RES/2216%20\(2015\)](https://www.undocs.org/S/RES/2216%20(2015))

iki tarafın da eşit üyeye temsil edildiği Yüksek Siyasi Konsey'in kuruluşunda anlaşmış olsalar da siyasi anlamdaki bu uzlaşlar, askeri birlikler arasındaki ayrı hiyerarşileri yakınlaştırmaktan uzak kalmıştır. 2017 ortalarına gelindiğinde ayrışma belirginleşmiş ve taraflar arasında Sana'da bazı çatışmalar baş göstermiştir. Bu iç ayrışmaya ek olarak, 2017 yılında ABD öncülüğünde bazı askeri operasyonlar düzenlenerek Husi – Salih ittifakına karşı ülkenin çeşitli bölgelerinde operasyonel üstünlükler sağlanmıştır.

Kasım 2017'ye gelindiğinde zaten hâlihazırda kırılan bir zeminde güçlkle devam eden Husiler – Salih ittifakı, Husilerin Salih'in Yemen'de askeri müdahaleye öncülük eden Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ile iletişimde olduğunu iddia etmesi ve sonrasında 2 Aralık'ta Salih'in anılan ülkelerle diyaloga açık olduğunu açıklamasıyla tamamen ortadan kalkmıştır. Bunun üzerine iki grup arasında başkent Sana'da yaşanan çatışmalar, Salih'in 4 Aralık 2017'de öldürülmesi ve Husilerin Salih'in güçlerine üstünlük sağlaması ile sonuçlanmıştır (Salisbury, 2017: 11).

Sonrasında alan kontrolü açısından Yemen'deki iç savaş göreceli olarak statik bir seyir izlemiş ve Aralık 2018'den itibaren tarafların kontrol ettiği bölgelerde minimal düzeyde değişim yaşanmıştır. Ancak bu durum çatışmaların durduğu veya devam etmekte olan insani dramın düzeldiği anlamına gelmemektedir. Sivil kayıplar açısından modern tarihin en kanlı iç savaşlarından birisi halen devam etmekte olup Yemen, önce yerel gruplar, sonrasında bölgesel güçler ve sonrasında da ülkenin jeopolitik önemi nedeniyle küresel güçlerin rekabetinin sahnesine dönüşmüştür. Hâlihazırda iç savaş esas olarak Husiler öncülüğündeki ittifak ile Hadi'ye bağlı güçler arasında sürmekte olup ülke fiilen bu güçler arasında bölünmüştür. Bunların dışında özellikle güneyde ayrılıkçı aşiretlerin hâkim olduğu bölgeler ile daha iç kesimlerde Yemen El Kaidesi'nin etkin olduğu bölgeler de iki tarafın da etkin hâkimiyeti dışında bulunmaktadır. Süregiden iç savaş neticesinde halihazırda Yemen, bir kaos durumu içerisinde ve merkezi idare ülkenin büyük bir kesiminde ya tamamen çökmüş ya da kontrolü yitirmiştir. Oluşan güç boşluğunda çeşitli gruplar, kendi alanlarında de-facto idare kurmakta, gerek kendi içlerinde gerek diğer quasi-otorite gruplarıyla çatışmakta ve ülke içinde üstünlük sağlamak amacıyla dış aktörlerle karmaşık ilişkiler ve ittifaklar tesis etmektedirler (Salisbury, 2017: 2).

4. İran – Husiler İlişkisi: Vekâletin Karmaşık Yapısı

20. Yüzyılın başlarından itibaren inşa edilen Uluslararası İlişkiler Disiplininin geleneksel kuramları, uluslararası ilişkileri ve uluslararası sistemi şekillendirebilen tek ve biricik gerçek aktör olarak devletleri ele almaktadır. Bu duruş özellikle savaş çalışmalarında çok daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır ki çatışma ve savaşın tek meşru aktörünün devlet olduğu ön kabulü uzun yıllar hiç sorgulanmamıştır. Ancak uluslararası ilişkilere ve bir alt dalı olarak güvenlik çalışmalarına hem eleştirel hem daha bütüncül yaklaşımların güç kazandığı son on yıllarda bahse konu geleneksel bakışın uluslararası ilişkileri açıklama gücü sorgulanmıştır. Bu açıdan bakıldığında Avrupa'da yüzyıllardır süregelen tarihsel deneyimin bir ürünü olarak meydana gelen bir siyasal sistemi yine Avrupa merkezli kavram ve kuramlarla açıklamaya çalışan ve bunları evrensel doğrular olarak genelleştiren sosyal bilimler, Ortadoğu gibi daha farklı bir tarihsel tecrübenin ürünü olan siyasal

bölgeyi açıklamada ve anlamlandırmada hep zorluklar yaşamışlardır. Bu kriz durumu, 2003 sonrası Ortadoğu’da yaşanan süreçte zaten meşruiyeti sorgulanan ve sosyal tabanlarıyla bağları sadece zor-itaat şeklinde kurulan devletlerin birer birer başarısız devletlere dönüşmesi ve devlet dışı aktörlerin en az devletler kadar etkili olmaya başlamasıyla daha da derinleşmiştir.

Geleneksel yaklaşımların etkisindeki vekâlet savaşları literatürü devleti merkeze alma ve tesis edilen ilişkide yönlendiren tarafı yine devlet olarak tasavvur etme eğilimindedir. Benzer şekilde Yemen İç Savaşı’na yönelik literatürde yer alan açıklamalar genellikle süreci bir vekâlet savaşı olarak ele almakta olup müvekkileri bölgesel veya küresel güçteki devletler, vekilleri ise Yemenli yerel güçler olarak varsaymakta ve Yemenli aktörlerin hareket kabiliyetini sınırlı görmektedir. Bu varsayım hiç şüphesiz ki doğruluk payı olan bir yaklaşımdır çünkü özellikle 2003 sonrası dönemde Suudi Arabistan ve İran’ın bölgesel nüfuz mücadelesi bölgenin çeşitli ülkelerinde yoğun yansımalarıyla yerel aktörleri ciddi bir şekilde etkileyen ve sınırlayan boyutlara gelmiştir. Ancak bahse konu bu varsayımdan hareketle müvekkil – vekil ilişkisini, sadece tek taraflı ilerleyen ve bu ilişkide bölgesel güçlerin Yemenli devlet dışı aktörleri kendi bölgesel hegemonik çıkarları doğrultusunda tamamen istedikleri şekilde yönlendirdikleri bir yapıda varsaymak ne kadar doğrudur? Bu sorudan hareketle makalenin son bölümünde devlet dışı aktörlerin devletleri, uluslararası veya bölgesel sistemi ve bu sistemlerdeki güç dengesini nasıl şekillendirebileceği sorusuna Husilerin, İran dış politikasını ve bölgesel rekabeti kendi çıkarları doğrultusunda nasıl şekillendirebildikleri üzerinden değinilmektedir.

Yemen ne uluslaşma ne de devletleşme süreçlerini tamamlayabilmiş bir ülkedir. Bu anlamda etkisi sınırlı modern devlet kurumlarıyla geleneksel otorite yapılarının bir arada bulunduğu parçalı Yemen, tarihi boyunca dış müdahalelere açık olmuş; bu olgu 2011 sonrası dönemde daha görünür bir hal almıştır. Tarihsel olarak bakıldığında Suudi Arabistan’ın aksine İran’ın Yemen’e siyaseten aktif ve yoğun müdahil olma geleneğinden bahsetmek zordur. Bununla birlikte Şiiliğin önemli eğitim merkezlerinin İran’da veya kontrolündeki havzalarda bulunması nedeniyle normatif bir etki sahasından bahsetmek mümkündür. Esasında Zeydiliğin, yukarıda da bahsedildiği gibi, İran’da kabul gören On İki İmam Şiiliğinden epey farklılık göstermesi sebebiyle bu normatif etki de geçmişte sınırlı kalmıştır. Ancak Husi hareketinin kurucularının 1990’lı yıllarda İran’da eğitim görmeleri, bu doğrultuda İran Devrimi’nden etkilenecek görüşlerini yeniden formüle etmeleri ve bugünkü bazı Husi liderlerin On İki İmam Şiiliğini benimsemeleri geçmişteki bahse konu kanaati değiştirmiştir (Chatham House, 2015: 3). Bu çerçevede Hüseyin El Husi’nin verdiği derslerde İran ve Hizbullah’a sıklıkla değindiği, görüşlerinde İran Devrimi lideri Humeyni’ye referans verdiği, İran’ı Müslüman dünyasında örnek bir güç olarak gösterdiği, Hizbullah’ı İslam dünyasının koruyucularının başı olarak nitelendirdiği belirtilmektedir (Salmoni vd., 2010: 120; Tamer, 2017: 33; Öztürk, 2019: 101). Benzer şekilde gençlere yönelik yaz kamplarındaki eğitimlerde, yine İran’la bağlantılı Lübnanlı Şii din âlimi Muhammed Hüseyin Fadlallah ile Hizbullah’ın mevcut genel sekreteri Hasan Nasrallah’ın ders notlarının kullanılması kayda değerdir. Ancak yine de Hüseyin El Husi’nin bu referanslarının itikadî bir biattan ziyade ABD karşıtı söylemlerinin onaylanması kapsamında siyaseten bir onay olarak değerlendirilmesi daha doğru bir yaklaşımdır (Salmoni vd., 2010: 121 ve 303).

İran, 1979 Devrimi'nden sonra tüm bölgede kendi nüfuz alanını genişletmek amacıyla çeşitli gruplarla iletişime geçerken Husiler de bu süreçte yer almıştır (Kuşun, 2015b). Husiler geleneksel Zeydi anlayışa sahipken, ülkede yaşanan iç çatışmalar ve bazı zamanlarda uygulanan izolasyon politikaları bu grubu, merkezi otoriteyle yaşadığı mücadelede destek arayışıyla dış güçlerin kendi bölgesel rekabetinde rol verebilecekleri bir yapı haline dönüştürmüştür. Ancak uzun yıllar boyunca bu ilişki, Lübnan Hizbullahı örneğinin aksine, bazı Zeydi din adamlarının İran merkezli havzalarda eğitim almaları boyutuyla sınırlı kalmıştır. İran'ın Husileri siyaseten aktif olarak desteklediği ve bir vekâlet ilişkisinin başladığına dair iddialar özellikle 2004-2010 yılları arasındaki Sade Savaşları sırasında dile getirilmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Salih, Sade Savaşları sırasında İran'ın Husileri aktif olarak desteklediğini defaten iddia etse de iddialarını güçlüce destekleyecek çok fazla kanıt mevcut değildir (Feierstein, 2019: 21). Salih'in bahse konu iddiaları, Irak'taki istikrarsızlık sonrası bölgesel rekabetin arttığı bir dönemde İran tarafından güneyden de çevrelenmek istemeyen Suudi Arabistan'ın merkezi idareyi desteklemesi için yeterli sebebi oluşturmuştur. Esasında büyük oranda yerel bir husumetin sonucu olan Husiler – merkezi otorite çatışmasının, Cumhurbaşkanı Salih tarafından bölgesel düzeyde bir rekabetin yansıması ve İran'ın Suudi Arabistan'ı kuşatma girişiminin bir parçası olarak tasvir edilmesi makalenin konusu olan vekâlet ilişkisi açısından anlamlıdır. Husiler, Cumhurbaşkanı Salih karşısında üstünlükler elde ederek onu çatışmayı bölgeselleştirmeye itmişler ve dolaylı olarak bölgesel rekabetin bir tarafı olan İran'ı Yemen'le ilgilenmeye ve ülkeye yönelik daha aktif bir siyasete yönlendirmişlerdir. Husilerin Zeydilik kanalıyla bir Şii direnişi olarak tanımlanması, grubu yerel bağlamının ötesinde bölgesel düzeydeki mücadelenin doğal bir parçası haline getirmiş ve hem İran hem Hizbullah'ın Yemen'e olan ilgisini arttırmıştır.

2010 yılının sonlarında Tunus'ta başlayan ve kısa sürede civar ülkelere yayılan halk gösterileri Ortadoğu'nun kaderini derinden etkileyen olaylar zincirine dönüşmüş, bu ortamda devletlerin birer birer başarısız devlete dönüştüğü ülkelerde bölgesel ve küresel aktörlerin doğrudan veya dolaylı müdahil olduğu nüfuz mücadeleleri başlamıştır. Böylesi bir bölgesel jeopolitikte Yemen de hem Suudi Arabistan'ın hem İran'ın daha aktif müdahil olduğu bir iç savaşa sürüklenmiştir. 2010'ların ilk yarısında büyük ölçüde kapasite oluşturma ve Husi komutanlara danışmanlıkla sınırlı İran desteği, bu dönemde giderek artmıştır. İran'ın Husilere yardımının ve etkisinin 2014'den itibaren arttığı buna rağmen Suudilere kıyasla çok sınırlı olan İran müdahalesinin çok daha büyük etkiler doğurduğu belirtilmektedir. Bu çerçevede 2015'ten bu yana İran veya Hizbullah'ın Husilere balistik füze, karadan karaya füze, İHA ve denizdeki saldırılarda kullanılan uzaktan kumandalı tekne temin ettiği ve kullanımı konusunda danışmanlık verdiği iddia edilmektedir (Salisbury, 2017: 32-33; Zimmerman, 2019: 5-6). Bahse konu yardımların da daha çok Hizbullah kanalıyla iletildiği iddia edilmektedir (Riedel, 2017). Salisbury bahse konu destek iddialarının haklı olduğunu belirtmekle beraber Yemen'in İran için Suudilere oranla daha az öncelikli konu olduğunu ve İran'ın Yemen'deki angajmanının Riyad'ın kapasitesi ile ABD'nin Suudi Arabistan'a desteğinin ölçeğini test edebileceği bir laboratuvarın ötesinde olmadığını vurgulamaktadır (Salisbury, 2017: 33).

Yemen konusundaki uzmanların neredeyse tamamının üzerinde uzlaştığı gibi İran – Husiler arasında Şiilik üzerinden sınırlı bir iletişimin olduğu, ancak itikadî bu ilişkinin tarihte organik bir bağa

dönüşmediği, 2000'li yıllarla birlikte bölge siyasetinin mezhep söylemi üzerinden kamplaşmasıyla birlikte ilişkinin yoğunlaştığı söylenebilir. Bununla birlikte, 2000'li yıllarda giderek güçlense de bu ilişkiyi vekâlet savaşları literatürünün kimi zaman basitçe tanımladığı gibi bir emir veren müvekkil – emir alan vekil ilişkisi olarak görmek hatalıdır. Bu çerçevede Husileri en azından şimdilik gerek itikadî gerek siyasi olarak İran'ın kontrolündeki bölgedeki diğer örgütlerden farklı değerlendirmek yerindedir. Zimmerman'ın belirttiği gibi taraflar arası ilişki iç savaşla birlikte derinleşmekte olup taraflar arası görüşmeler ve İran'ın desteği de paralel şekilde artmaktadır. Daha az görünür olan danışmanlık hizmeti ve somut silah yardımlarının (BM Uzmanlar Paneli, 2018: 24, 28, 31 ve 32) yanı sıra Lübnan Hizbullahı Husilerin medya kanalı El Masirah'ı aktif şekilde desteklemekte, İran'lı Press TV Husi liderlerinin açıklamalarını canlı olarak yayınlamaktadır (Salisbury, 2015, s. 8; Zimmerman, 2019: 6). Daha önceden de değinildiği gibi 2014 sonrası süreçte İran – Husiler ilişkisinde önemli gelişmeler yaşanmış ve destek yoğunlaşmıştır. Bu sürecin kontrolü ise tek taraflı değil interaktif bir yapıdadır. Nitekim Brookings Enstitüsü'nden Bruce Riedel, ABD'nin istihbarat görevlilerine dayandırdığı raporunda İran'ın Husileri Sana'yı ele geçirmekten ve Hadi Hükümeti'ni devirmekten caydırmaya çalıştığını ve daha ılımlı bir duruş sergilemeleri konusunda ikna etmeye uğraştığını, ancak grubu kontrol edemediğini belirtmektedir (Riedel, 2017). Bu gelişmeler Suudi Arabistan'da büyük bir güvenlik endişesine sebep olmuş ve 2003 sonrası dönemde kendisini kuşatılmış hisseden Suudilerin Yemen'e operasyonun yolunu açmıştır (Feierstein, 2019: 20). Suudi Arabistan'ın bazı Arap ülkeleriyle birlikte doğrudan müdahalesi ise çatışmayı bölgeselleştirmiş ve bölgesel rekabetin bir tarafı olan İran'ı Yemen'e yönelik daha aktif bir siyasete yönlendirmiştir.

Yemen'deki mücadelenin apaçık bir şekilde bölgeselleştiği 2015'e kadar büyük ölçüde Hizbullah kanalıyla sağlanan İran'ın Husilere desteği eğitimle sınırlı kalmışken (Transfeld, 2017); BM Uzmanlar Raporuna göre bu süreçte İran Hükümeti'nden Yemen'e doğrudan büyük ölçekli silah tedarikini doğrulamak için yeterli kanıt yoktur (Arraf, 2017: 10). Ancak 2015'le beraber Husilerin Yemen'deki İran destekli Şiiiler olarak tanımlanması eğiliminde artış görülmüş ve İran'ın somut desteği de artmıştır (Riedel, 2017; Feierstein, 2019: 21-22). Yine de bu ilişkinin klasik bir vekâlet ilişkisinden farklılığını belirtmek yerinde olacaktır. Diğer bir ifadeyle, klasik vekâlet savaşları literatürünün aksine ilişkide müvekkil olan İran, vekiline silahlı yardımın yanı sıra farklı konularda teknik ve danışmanlık desteği sağlasa da ilişkiyi tam bir emir-komuta veya kontrol ilişkisine çevirememiştir. Bilakis Husiler, Yemen'deki savaşa İran'ın daha çok müdahil olmasını sağlayarak hem yereldeki mücadele kapasitelerini arttırmışlar hem kendi mücadelelerini bölgesel bir çerçeveye oturtarak onu daha anlamlı kılmışlardır. Ardemagni'nin ifade ettiği gibi bu stratejiyle Husiler, hem bölgesel düzeyde görünürlük hem bölgedeki Şii grupların ideolojik desteğini birleştirerek ulus ötesi meşruiyet elde etmişlerdir (Ardemagni, 2017: 11). Aynı zamanda bir yandan bu desteği alırken bir yandan da kendi ajandalarının tamamıyla İran tahakkümüne girmesinin önüne geçmeyi başarmışlardır.

Karşılaştırmak gerekirse İran'ın Afganistan ve Irak'ta oluşan güç boşluğunu kendi nüfuz alanını genişletebileceği bir fırsata çevirdiği dönemde, İran'ın doğrudan kontrol kapasitesi yüksek olan Hizbullah gibi örgütlerin rolleri ve misyonları, bu süreçte tekrardan tanımlanmıştır. Örneğin, özellikle Suriye'deki iç savaşın derinleştirdiği bölgesel kutuplaşmada esasında İsrail'e karşı direniş olduğu

iddiasıyla meşruiyetini oluştura gelen Hizbullah, operasyon sahasını, İran'ın bölgesel politikaları çerçevesinde genişletmek durumunda kalmıştır. Bu açıdan bakıldığında son dönemde Hizbullah'ın, Lübnan'da bir aktör olmaktan öte, İran'ın bölgesel nüfuz mücadelesinde en önemli enstrümanlarından birisi haline dönüştüğü söylenebilir. Bu durum ise Hizbullah'ın Lübnan'daki direniş söylemini ve Lübnanlı diğer grupların Hizbullah'a bakışlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Tinas, 2017: 19-21). Aynı dönemde Hizbullah'ın aksine Husiler, İran'ın bölge geneline yayılan nüfuzunun bir enstrümanı haline dönüşmemişler, tam aksine konjonktürel gelişmelerden faydalanıp kendi mücadelelerini güçlendirerek bahse konu genişleyen ve kuvvetlenen İran nüfuzunun faydalanıcısı olmuşlardır. Bölgedeki diğer Şii örgütlerle Husileri İran'la ilişkileri konusunda aynı sepete koymanın yanlış olduğunu vurgulayan Zimmerman, bunun sebebini Husi hareketinin Tahran'ın Yemen'e ilgi göstermesinden çok daha öncelere dayanan bir geçmişi olması ile Yemen'e fiziksel olarak ulaşmanın Irak, Suriye ve Lübnan'a göre çok daha zor olmasına dayandırmaktadır (Zimmerman, 2019: 7). Diğer bir ifadeyle İran, elbette kendisi için jeopolitik açıdan farklı açılımlara imkân verebilecek olan Yemen'de nüfuzunu arttırmak ve Husiler üzerinde doğrudan kontrol kurmak istemektedir; ancak bu arzunun gerçekleştirilebilmesi tarihsel ve konjonktürel sebeplerle diğerlerine göre daha zordur. Bu da İran'ın Husiler üzerindeki etkisini sınırlamakta ve onlara İran'la ilişkilerinde daha geniş bir manevra alanı tanımaktadır.

5. Sonuç

Yemen henüz kuruluşunu tamamlayamamış bir devlet olarak merkezi birkaç yer dışında ülkenin geneline altyapı hizmetlerini götürememiş toplumun huzurlu bir şekilde yaşamasını sağlayacak asgari kalkınmışlığa ulaşamamıştır. Esasen ekonomik sıkıntılar, siyasi problemler veya aşiretler arası güç rekabeti gibi iç meseleler kaynaklı Yemen'deki mücadele, özellikle 2015 sonrası dönemde bölgesel düzeye taşınmış ve yeni anlamlar kazanmıştır. Ortadoğu'nun özellikle 2000'lerden sonra girdiği jeopolitik konjonktürdeki mücadelelerde mezhebi faktör önemli rol oynasa da Husi Hareketi ile Sana'daki merkezi idare arasında uzun yıllara dayanan çatışmayı sadece mezhebi perspektiften okumak yanıltıcıdır. Bu açıdan özellikle Zeydilerin yoğun olarak bulunduğu yerler, ülkenin diğer bölgelerine göre önemli oranda geri kalmış ve marjinalize olmuşlardır. Husi – merkezi idare arasındaki mücadelenin bir diğer boyutu ise aşiretler arası mücadeledir. Tüm coğrafyada varlıklarını gösteren aşiret ve kabile yapısı açısından Yemen, bunların en güçlü olduğu bölgelerden biri olarak sayılabilir. Bu anlamda kuzeydeki aşiretlerle güneydekiler arasında her zaman devam eden bir rekabetten söz edilebilir. Bu nedenle merkezin gücünü ve kontrolünü artırma girişimleri her seferinde çatışmaya sebebiyet vermiştir. Özetle, ulus devlet sürecinin en başarısız örneklerinden olan Yemen'deki iç mücadeleler çok sebepli, çok katmanlı ve çok taraflı analizleri zorunlu kılmaktadır.

Husilerin merkezi otoriteyle mücadeleleri çok boyutlu olmakla birlikte; ABD'nin Irak'ı işgali sonrası yaşanan bölgesel rekabette Ortadoğu siyasetinin mezhebi bir söylemle radikalleşmesi Yemen'deki mücadelenin de bahse konu çerçevede algılanmasını pekiştirmiştir. Söz konusu bölgesel jeopolitikte Yemen, 2000'lerle başlayan ve ilerleyen yıllarda Irak dışında bölge geneline yayılan bölgesel rekabetin bir sahnesi olarak algılanmıştır. Son yıllarda yeniden bir iç savaşa dönüşen Yemen'deki siyasi istikrarsızlık bugüne özgü olmamakla birlikte etkileri itibarıyla bu sefer ülkenin

sınırlarının çok ötesinde yankılanan sonuçlar doğurmuştur. Bu süreçte Husiler, kendi geleneksel bölgelerinin ötesinde Yemen’de daha fazla güçlenmiş ve kısmen İran’ın da desteğiyle hem silah kapasitelerini arttırmışlar hem de siyasi ittifaklarını bölge çapında kuvvetlendirmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında özetle, Yemen’deki gerilim ve çatışmanın temel itici gücünün yerelde aranması gerektiği, ancak dış aktörlerin rollerinin Yemenli aktörlerin algılarını, stratejilerini ve eylemlerini etkilediği söylenebilir.

Esasen Hüseyin Bedreddin El Husi’nin hareketi, Yemen’in üzerine kurulu olduğu tarihsel mirasın aksine Avrupa merkezli merkezi devlet anlayışının ülkeye dayatılması ve Sana’daki merkezi idarenin zamanla ülke içindeki farklı aşiret ve mezhebi kültürler üzerinde asimilasyona yönelik hâkimiyet kurma çabasının bir sonucudur. Bu anlamda Husiler için, bölgede 20. Yüzyılın ortalarından itibaren gelişmekte olan Şiiilerin siyasallaşarak tekrar bölge siyaset sahnesine çıkması çerçevesinde Zeydi geleneğini yeni bir formla tekrar canlandırdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu konjonktürün 1979 sonrası bölge jeopolitiğinde nüfuz mücadelesini arttırmış İran için kullanışlı bir zemin oluşturduğu da apaçık bir gerçektir. Yemen’deki Zeydiler de bu sürecin dışında kalmamışlar ve özellikle 1990’lardan itibaren Yemen’deki Zeydiler üzerinde On İki İmam Şiiliği etkisi artmış ve Zeydiler ile İran arasında organik bağ kurulmaya başlanmıştır.

2000’li yıllarda yaşanan çatışmalar ve özellikle 2015 sonrası dönemde çatışmanın giderek bölgesel rekabetin bir sahnesi olarak algılanmasıyla birlikte İran – Husiler ilişkisi güçlenerek devam etmiştir. Bu ilişki, zamanla Husilerin bölgede Yemenli olmalarının çok ötesinde Şii olarak bilinmelerini sağlamıştır. Bu algı Yemen’deki iç mücadelenin mezhep söylemiyle birlikte bölgesel bir çerçevede genişlemesiyle oluşmuştur. Bahse konu yeni algı ise Husilerin hem bölgesel tabanını genişletmiş hem İran ve kontrolündeki örgütlerden sağladığı desteği de arttırmıştır. Görüldüğü gibi birbirini besleyen şekilde İran –Husiler ilişkisi bölgesel çerçevede görüldükçe yoğunlaşmış; ilişki yoğunlaştıkça da bölgesel karakteri artmıştır.

Devleti uluslararası ilişkileri ve uluslararası sistemi şekillendirebilen tek ve biricik gerçek aktör olarak gören geleneksel kuramların etkisindeki vekâlet savaşları literatürü aktif yönlendirici aktörü devlet olarak ele alma eğiliminde olması sebebiyle, İran – Husiler ilişkisinde İran’ı komuta eden, Husileri ise İran’ın bölgesel mücadelesindeki basit bir enstrüman olarak görme eğilimindedir. İran’ın bölge çapındaki devlet-dışı bazı aktörlerin kuruluşu, yönlendirilmesi ve komutasındaki kapasitesi çerçevesinde hiç şüphesiz ki böylesi bir eğilimin doğruluk payı bulunmaktadır. Özellikle 2003 sonrası dönemde İran’ın bölgesel nüfuz mücadelesi bölgenin çeşitli ülkelerinde yoğun yansımalarıyla yerel aktörleri ciddi bir şekilde etkileyen ve sınırlayan boyutlara ulaşmıştır. Ancak bu çalışmada, İran’ın Husilere olan desteği üzerinden Husileri salt bir vekil olarak gören literatür ve yaklaşımlar eleştirilmektedir. Çünkü bu yaklaşım, aktör-yapı analizi çerçevesinden bakıldığında bölgesel sistem içerisindeki bir aktör olan Husilerin kendi güçlerini arttırmak amacıyla ülke içi ve bölgesel gelişmelerden faydalanabildiğini göz ardı etmektedir.

Çalışmada öne sürüldüğü gibi vekâlet ilişkisinde müvekkil – vekil davranışlarını, sadece tek taraftan yönlendirilen bir şekilde tasavvur etmek yerine analizlerde bu ilişkinin çok yönlü ve çok

boyutlu olduğuna yönelik açıklamalara imkân tanımak daha yerinde bir yaklaşımdır. Husiler örneğinde olduğu gibi devlet dışı aktörlerin devletleri, bölgesel sistemi ve bu sistemdeki güç dengesini şekillendirme kapasiteleri de göz ardı edilmemelidir. İran'ın Afganistan ve Irak'ta oluşan güç boşluğunu kendi nüfuz alanını genişletebileceği bir jeopolitiğe çevirdiği dönemde Husiler, İran'ın bölge geneline yayılan nüfuzunun basit bir enstrümanı olmak yerine; konjonktürel gelişmelerden faydalanıp kendi mücadelelerini bölgesel çerçevede yeniden tanımlayıp İran'ı da savaşın içine çekerek kendilerini güçlendirmişler ve bunu yaparken aynı zamanda İran'la ilişkilerinde geniş bir manevra alanı da oluşturabilmişlerdir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

İşbu makale için etik izin alınmasını gerektirecek bir durum söz konusu değildir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tarafımda tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Destek Beyanı

Makale yazımı ve öncesindeki araştırmam herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Makalemle ilgili çıkar çatışması durumu söz konusu değildir.

Kaynaklar

- ABD Dışişleri Bakanlığı. (2009), "Who are the Houthis, Part Two: How are they Fighting?", Cable: 09SANA2186_a, 9 Aralık, 18 Aralık 2019 tarihinde https://web.archive.org/web/20150402170322/https://www.wikileaks.org/plusd/cables/09SANAA2186_a.html#efmAB5ACu adresinden alındı.
- Al Batati, S. (2015), "Who are the Houthis in Yemen?", *Al Jazeera*, 29 Mart, 18 Aralık 2019 tarihinde Al Jazeera: <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/08/yemen-houthis-hadi-protests-201482132719818986.html> adresinden alındı.
- "Agreement on the implementation mechanism for the transition process in Yemen in accordance with the initiative of the Gulf Cooperation Council". (2011), 5 Aralık, Sayı: 5074.11, 20 Kasım 2019 tarihinde Birleşmiş Milletler: <https://peacemaker.un.org/yemen-transition-mechanism2011> adresinden alındı.
- Alasmari, H. (2010a), "Thousands Expected to die in 2010 in Fight against Al-Qaeda", *Yemen Post*, 10 Nisan, 21 Kasım 2019 tarihinde Yemen Post: <http://yemenpost.net/Detail123456789.aspx?ID=3&SubID=1749&MainCat=2> adresinden alındı.
- Alasmari, H. (2010b), "Ahmed Al-Bahri: Expert in Houthi Affairs", *Yemen Post*, 10 Nisan, 21 Kasım 2019 tarihinde Yemen Post:

- <http://yemenpost.net/Detail123456789.aspx?ID=3&SubID=1723&MainCat=4>
[adresinden alındı.](#)
- Almasmari, H. (2015), "Protests support Yemeni President after he escapes house arrest", CNN, 23 Şubat, 22 Kasım 2019 tarihinde CNN: <https://edition.cnn.com/2015/02/22/world/yemen-unrest/index.html> [adresinden alındı.](#)
- Almeida, M. (2014), "Profile: Who are Yemen's Houthis?", *Al Arabiya English*, 8 Ekim, 22 Kasım 2019 tarihinde Al Arabiya: <https://english.alarabiya.net/en/perspective/profiles/2014/10/08/Profile-Who-are-Yemen-s-Houthis-> [adresinden alındı.](#)
- Ardemagni, E. (2017), "From Insurgents to Hybrid Security Actors? Deconstructing Yemen's Huthi Movement", ISPI Analysis, Italian Institute for International Political Studies, Analiz Sayı: 315, 15 Aralık 2019 tarihinde ispionline.it/sites/default/files/pubblicazioni/analisi315_ardemagni_04.05.2017.pdf [adresinden alındı.](#)
- Arrabyee, N. (2005), "Rebellion continues", *Al-Ahram Weekly*, 19-25 Mayıs, 20 Kasım 2019 tarihinde Al-Ahram: <http://weekly.ahram.org.eg/2005/743/re10.htm> [adresinden alındı.](#)
- Arraf, S. (2017), "The Armed Conflict in Yemen: A Complicated Mosaic", Geneva Academy, Ekim, 20 Kasım 2019 tarihinde <https://www.geneva-academy.ch/joomlatools-files/docman-files/The%20Armed%20Conflict%20in%20Yemen.pdf> [adresinden alındı.](#)
- Baron, A. (2019), "Mapping the Yemen Conflict", European Council on Foreign Relations, Temmuz, 12 Aralık 2019 tarihinde Avrupa Birliği Dış İlişkiler: <https://www.ecfr.eu/mena/yemen> [adresinden alındı.](#)
- Bm Uzmanlar Paneli. (2018), "Letter dated 26 January 2018 from the Panel of Experts on Yemen mandated by Security Council resolution 2347 (2017) addressed to the President of the Security Council", *Birleşmiş Milletler*, S/2018/68, 24 Kasım 2019 tarihinde <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/N1800513.pdf> [adresinden alındı.](#)
- Chatham House. (2015), "Yemen: Key Players and Prospects for Peace", The Royal Institute of International Affairs, 17-18 Aralık, 24 Kasım 2019 tarihinde https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/events/2015-11-07-yemen-key-players-prospects-peace-meeting-summary_4.pdf [adresinden alındı.](#)
- Economist. (2009), "Yemen's War: Pity those caught in the Middle", *Economist*, 19 Kasım, November 2009, 10 Aralık 2019 tarihinde The Economist: <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2009/11/19/pity-those-caught-in-the-middle> [adresinden alındı.](#)
- Fierstein, G.M. (2019), "Yemen: The 60-Year War", Middle East Institute, Policy Paper 2019-2, Şubat, 10 Aralık 2019 tarihinde <http://mei.edu/sites/default/files/2019-02/Yemen%20The%2060%20Year%20War.pdf> [adresinden alındı.](#)

- Finn, T. (2015), "Abdel-Malek al-Houthi: from shadow rebel leader to kingmaker", *Middle East Eye*, 13 Şubat, 10 Aralık 2019 tarihinde <http://www.middleeasteye.net/in-depth/features/abdel-malek-al-houthi-shadow-rebel-leader-kingmaker-988988591> adresinden alındı.
- Khaled, A. (2015), "Yemeni leader Hadi leaves country as Saudi Arabia keeps up air strikes", *Reuters*, 26 Mart, 19 Aralık 2019 tarihinde Reuters: <https://www.reuters.com/article/us-yemen-security/yemeni-leader-hadi-leaves-country-as-saudi-arabia-keeps-up-air-strikes-idUSKBNOMLOYC20150326> adresinden alındı.
- Koch, T. (2018), "Drivers of the Houthi Conflict in Yemen", 3 Nisan, 10 Aralık 2019 tarihinde <https://www.researchgate.net/publication/325343579> adresinden alındı.
- Kurşun, Z. (2015a), "Kuruluş Aşamasından Çıkamayan Yemen'de Savaş", ORDAF Durum Değerlendirmesi, 28 Mart, 5 Kasım 2019 tarihinde <http://ordaf.org/kurulus-asamasindan-cikamayan-yemende-savas/> adresinden alındı.
- Kurşun, Z. (2015b), "Yemen'de Hangi Aktörler Savaşıyor?", ORDAF Görüş, 14 Nisan, 5 Kasım 2019 tarihinde <http://ordaf.org/yemende-hangi-aktorler-savasiyor/> adresinden alındı.
- Lynch, C. (2017), "Confidential U.N. Report Suggests Saudi-Led Coalition Failing in Yemen", *Foreign Policy*, 18 Ağustos, 12 Kasım 2019 tarihinde <https://foreignpolicy.com/2017/08/18/confidential-u-n-report-suggests-saudi-led-coalition-failing-in-yemen/> adresinden alındı.
- Neriah, J. (2014), "Yemen Changes Hands. Will an Iranian Stronghold Emerge Near the Entrance to the Red Sea?", Jerusalem Center for Public Affairs, 7 Ekim, 20 Kasım 2019 tarihinde <https://jcpa.org/article/yemen-changes-hands/> adresinden alındı.
- Öztürk, S. (2019), Zeydiliğin Tarihsel Süreçte Oluşumu ve İmamiyye ve İran ile İlişkisi, *Liberal Düşünce Dergisi*, 24(94), 89-106.
- Peterson, J.E. (2008), "The al-Huthi Conflict in Yemen", Arabian Peninsula Background Notes, Sayı: APBN-006, 17 Kasım 2019 tarihinde http://www.jepeterson.net/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/APBN-006_Yemen_al-Huthi_Conflict.pdf adresinden alındı.
- "Resolution 2216", (2015), United Nations Security Council, S/RES/2216, 14 Nisan, 17 Kasım 2019 tarihinde [https://www.undocs.org/S/RES/2216%20\(2015\)](https://www.undocs.org/S/RES/2216%20(2015)) adresinden alındı.
- Riedel, B. (2017), "Who are the Houthis, and why are we at war with them?", *The Brookings Institute*, 18 Aralık, 18 Aralık 2019 tarihinde <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2017/12/18/who-are-the-houthis-and-why-are-we-at-war-with-them/> adresinden alındı.
- Salisbury, P. (2015), "Yemen and the Saudi_Iranian 'Cold War'", Chatham House, The Royal Institute of International Affairs, Şubat, 16 Aralık 2019 tarihinde

- www.chathamhouse.org/sites/default/files/field/field_document/20150218YemenIranSaudi.pdf adresinden alındı.
- Salisbury, P. (2017), "Yemen: National Chaos, Local Order", Chatham House, The Royal Institute of International Affairs, Aralık, 12 Aralık 2019 tarihinde <https://www.chathamhouse.org/publication/yemen-national-chaos-local-order> adresinden alındı.
- Salmoni, B.A., Loidolt, B. ve Wells, M. (2010), *Regime and Periphery in Northern Yemen: The Huthi Phenomenon*, Santa Monica: RAND Corporation.
- Sarah, P. (2005), "Cracks in the Yemeni System", Middle East Report Online, 28 Temmuz, 21 Aralık 2019 tarihinde <https://merip.org/2005/07/cracks-in-the-yemeni-system/> adresinden alındı.
- Selvik, K. (2015), "War in Yemen: the view from Iran", Norwegian Peacebuilding Resource Centre, Expert Analysis, Ekim, 23 Aralık 2019 tarihinde <https://www.cmi.no/publications/file/5654-war-in-yemen-the-view-from-iran.pdf> adresinden alındı.
- Sobrinho, C. ve Neris, I. (2019). "Yemen Civil War: How armed groups in Yemen can influence the balance of power", 23 Aralık 2019 tarihinde <https://www.sigmadf.com.br/wp-content/uploads/sites/24/2016/06/FINAL-Artigo-UNSC.pdf>, adresinden alındı.
- Tamer, C. (2017), *İran'ın Kara Hâkimiyet Teorisi Bağlamında Yemen Politikası: Hedef, Yöntem, Söylem ve Araçlar*, Ankara: ANKASAM.
- "The Peace and National Partnership Agreement", (2014). 21 Eylül, 26 Aralık 2019 tarihinde <https://peacemaker.un.org/yemen-national-partnership-2014> adresinden alındı.
- Tinas, M. (2017), "Lübnan Hizbullah'ı ve İran: Direnişten İşgale", *Ortadoğu Analiz*, Eylül-Ekim, 9 (82), 19-21.
- Transfeld, M. (2017), "Iran's Small Hand in Yemen", Carnegie Endowment for International Peace, 14 Şubat, 22 Kasım 2019 tarihinde <http://carnegieendowment.org/sada/67988> adresinden alındı.
- Yemen Cumhuriyeti Vaşington Büyükelçiliği, (2018), *The Houthis Legacy in Yemen: Lastig Damage Internally and Looming Danger Internationally*, Special Report, Mayıs, Washington, DC., 21 Kasım 2019 tarihinde <https://www.yemenembassy.org/wp-content/uploads/2018/05/The-Houthis-Legacy-in-Yemen.pdf> adresinden alındı.
- Yousefpour, A., Masoumi, S. ve Leili, M.S. (2017), Geopolitical Analysis of Al-Houthi Shiites in the Yemeni Revolution (2001 - 2012), *International Journal of Scientific Study*, 5 (5), 257-262.
- Zimmerman, K. (2019), "Testimony: Taking the Lead back in Yemen", Statement before the House Committee on Foreign Affairs Subcommittee on Middle East, North Africa, and International Terrorism on "The Humanitarian Crisis in Yemen: Addressing Current Political and Humanitarian Challenges", American Enterprise Institute, 6 Mart, 26

Aralık 2019 tarihinde <https://www.criticalthreats.org/reports/taking-the-lead-back-in-yemen> adresinden alındı.